

۱۵۸۲

دوره پیشرفته حقوق عمومی
مکاتب فلسفی - کلامی حقوق عمومی
(۲)

حقوق طبیعی و حقوق موضوعه

و آثار آن بر ساختار قدرت و حقوق عمومی

مؤلفان:

دکتر حسین رحمت الهی
انستیتوت دانشگاه تهران

دکتر احسان فامحمد آقایی
پژوهشگر و مدرس دانشگاه

مجمع علمی و فرهنگی مجد

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار.....
۱۳	فصل اول: حق.....
۱۳	مبحث نخست: تعریف و مفهوم حق.....
۱۳	گفتار یکم: تعریف حق.....
۱۷	گفتار دوم: مفهوم حق.....
۱۸	بند ۱. حق بودن - حق داشتن.....
۱۹	بند ۲. حق خدا - حق انسان.....
۲۰	بند ۳. حق - تکلیف.....
۲۱	بند ۴. حق - قانون.....
۲۴	بند ۵. حر - آزاد.....
۲۴	بند ۶. حق در دیدگاه هارت.....
۲۵	۱. حق - ادعای تکالیف یک طرف به رعایت حق ذی حق بودن مدعی حق.....
۲۵	۲. حق - آزادی (عدم تکالیف مداحب حق).....
۲۶	۳. حق - قدرت (عدم تکالیف مداحب حق).....
۲۶	۴. حق - مصونیت (حق به معنای عدم تکالیف).....
۲۷	بند ۷. حق در دیدگاه هارت.....
۲۸	۱. عناصر اصلی حق از نظر هارت.....
۲۸	۲. خاستگاه حق از نظر هارت.....
۲۹	مبحث دوم: منشأ حق.....
۳۱	گفتار یکم: خدا - طبیعت.....
۳۲	بند ۱. قانون طبیعی.....
۳۶	بند ۲. قانون طبیعی منسوب به طبیعت بشر.....
۳۸	گفتار دوم: انسان.....
۳۹	مبحث سوم: فلسفه حق.....
۴۲	مبحث چهارم: رویکردهای حق.....
۴۳	گفتار یکم: رویکرد حقوق طبیعی.....
۴۴	گفتار دوم: رویکرد حقوق وضعی.....

۴۹	فصل دوم: حقوق طبیعی
۴۹	مبحث نخست: تعریف و مفهوم حقوق طبیعی
۵۰	گفتار یکم: تعریف حقوق طبیعی
۵۲	گفتار دوم: مفهوم حقوق طبیعی
۵۳	بند ۱. ویژگیهای حقوق طبیعی
۵۳	۱. ذاتی بودن حقوق طبیعی
۵۵	۲. پیشا اجتماعی بودن حقوق طبیعی
۵۶	۳. مطلق بودن حقوق طبیعی
۵۷	۴. جامع بودن حقوق طبیعی
۵۸	۵. بهمان شمول بودن حقوق طبیعی
۶۱	۶. ضروری بودن حقوق طبیعی
۶۲	۷. تغییر ناپذیری حقوق طبیعی
۶۳	بند ۲. داده‌های معنوی حقوق طبیعی
۶۴	مبحث دوم: مبانی نظری و تاریخی حقوق طبیعی
۶۵	گفتار یکم: دوره یونان باستان
۶۶	بند ۱. افلاطون (۴۲۷-۳۴۷ ق.م)
۶۹	بند ۲. ارسطو (۳۸۴-۳۲۲ ق.م)
۷۲	بند ۳. سیکرو (۴۳-۱۰۶ ق.م)
۷۵	گفتار دوم: قرون وسطی
۷۶	بند ۱. آگوستین (۴۳۰-۳۵۴ ق.م)
۷۷	بند ۲. آکویناس (۱۲۲۵-۱۲۷۴ ق.م)
۷۸	۱. قانون ازلی
۷۹	۲. قانون الهی
۸۰	۳. قانون طبیعی
۸۱	۴. قانون بشری
۸۲	گفتار سوم: عصر جدید (روند عرفی شدن حقوق طبیعی)
۸۵	بند ۱. بدینان به طبیعت انسانی
۸۵	۱. نیکولو ماکیاوولی (۱۴۶۹-۱۵۲۷ ق.م)
۸۶	۲. توماس هابز (۱۵۸۸-۱۶۷۹ ق.م)
۹۱	بند ۲. خوشبینان به طبیعت انسانی
۹۱	۱. جان لاک (۱۶۳۲-۱۷۰۴ ق.م)
۹۶	۲. ژان ژاک روسو (۱۷۱۲-۱۷۷۸ ق.م)
۹۹	۳. ایمانوئل کانت (۱۷۲۴-۱۸۰۴ ق.م)

گفتار چهارم: حقوق طبیعی در محاق	۱۰۲
گفتار پنجم: حقوق طبیعی در دوران معاصر	۱۰۴
بند ۱. لان فولر (۱۹۷۸-۱۹۰۲) (حقوق طبیعی شکلی)	۱۰۶
بند ۲. جان فینیس (-۱۹۴۰) (بازگشت به نظریه حقوق طبیعی سنتی)	۱۰۹
بند ۳. هربرت هارت (۱۹۹۲-۱۹۰۷) (نظام دوگانه اندیشه؛ حقوق طبیعی حداقلی)	۱۱۵
بند ۴. لئو اشتراوس (۱۹۷۳-۱۸۹۹)	۱۱۶
بند ۵. رونالد دورکین (۲۰۱۳-۱۹۳۱) (حقوق طبیعی به مثابه تفسیر)	۱۱۷
۱. نقد دیدگاه اثباتگرایی حقوقی	۱۱۸
۲. رهیافت تفسیری به حقوق	۱۲۰
مبحث سوم: آثار رویکرد حقوق طبیعی بر ساختار قدرت و حقوق عمومی	۱۲۳
گفتار یکم: اوله حق فردی بر نظم و نفع جمعی	۱۲۵
بند ۱. رولاند تدریجی تقدم فرد بر جامعه	۱۲۵
بند ۲. پیامد تقدم فرد بر جامعه (رویکرد به انسان حقمند)	۱۲۸
گفتار دوم: حقوق مستقل از نهاد دولت	۱۳۰
بند ۱. مواجهه دولت با حقوق اخلاقی و مذهب (غلبه بی طرفی حکومت به دلیل رعایت ترجیحات حق مدارانه فردی)	۱۳۰
بند ۲. تعهد دولت در بهره مندی شهروندان از حق ها	۱۳۲
۱. تعهد دولت به وسیله	۱۳۳
۲. تعهد دولت به نتیجه	۱۳۴
بند ۳. پیامدهای ناشی از استقلال حقوق از قدرت در قوانین اساسی	۱۳۵
۱. حق حاکمیت مردم	۱۳۵
۲. دولت مکانیکی (دولت صنع بشر)	۱۳۷
۳. حق تعیین سرنوشت	۱۳۸
۴. حاکمیت قانون	۱۳۹
۵. چندگانگی سیاسی	۱۴۱
۶. تفکیک قوا	۱۴۲
۷. توزیع خردمندانه قدرت	۱۴۴
۸. امکان مقاومت در برابر قانون	۱۴۶
گفتار سوم: اعتقاد به جهان شمولی حقوق بشر	۱۵۸
بند ۱. تلقی از حقوق بشر در مکتب حقوق طبیعی	۱۵۸
بند ۲. تأثیر رویکرد جهان شمولی حقوق طبیعی بر قانون	۱۶۱
۱. رسوخ اخلاق بر محتوای قانون	۱۶۲

۱۶۴.....	۲. بازتاب حقوق طبیعی در حوزه قانونگذاری
۱۶۸.....	۳. رویکرد ماهوی (فرا حقوقی) به قانون
۱۶۹.....	فصل سوم: حقوق موضوعه
۱۷۱.....	مبحث نخست: تعریف و مفهوم حقوق موضوعه
۱۷۱.....	گفتار یکم: تعریف حقوق موضوعه
۱۷۳.....	گفتار دوم: مفهوم حقوق موضوعه
۱۷۴.....	بند ۱. عدم ثبات
۱۷۵.....	بند ۲. جامعه محوری
۱۷۷.....	گفتار سوم: انواع حقوق موضوعه
۱۷۷.....	بند ۱. دیدگاه تحقیقی تجربی
۱۷۸.....	بند ۲. دیدگاه تحقیقی تاریخی
۱۷۹.....	بند ۳. دیدگاه تحقیقی اجتماعی
۱۸۰.....	بند ۴. دیدگاه تحقیقی فلسفی
۱۸۱.....	مبحث دوم: مبانی فلسفی حقوق موضوعه
۱۸۲.....	گفتار یکم: نسبیگرایی اخلاقی
۱۸۵.....	گفتار دوم: نفی طبیعت مشترک انسانها
۱۸۷.....	مبحث سوم: مبانی تاریخی حقوق موضوعه
۱۸۸.....	گفتار یکم: دیوید هیوم (۱۷۷۶-۱۲۱۱)
۱۹۱.....	گفتار دوم: چرمی بنتهام (۱۷۴۸-۱۸۳۲)
۱۹۴.....	گفتار سوم: جان آستین (۱۷۹۰-۱۸۵۹)
۱۹۷.....	گفتار چهارم: جان استوارت میل (۱۸۰۶-۱۸۷۳)
۱۹۸.....	گفتار پنجم: هانس کلسن (۱۷۹۳-۱۸۸۱)
۱۹۹.....	بند ۱. نظریه ناب حقوقی
۲۰۰.....	بند ۲. نظام حقوقی هنجارین (سلسله مراتب هنجاری)
۲۰۲.....	گفتار ششم: هربرت هارت (۱۹۰۱-۱۹۹۲)
۲۰۳.....	بند ۱. مفهوم قانون
۲۰۶.....	بند ۲. قواعد حقوقی
۲۰۶.....	۱. قواعد اولیه
۲۰۷.....	۲. قواعد ثانویه
۲۰۹.....	گفتار هفتم: جوزف رز (۱۹۳۹-)
۲۱۲.....	مبحث چهارم: آثار رویکرد حقوق موضوعه بر ساختار قدرت و حقوق عمومی
۲۱۳.....	گفتار یکم: اولویت نفع اجتماعی، مصلحت و نظم عمومی بر حق فردی

۲۱۴.....	بند ۱. تقدم نفع اجتماعى بر حق فردى
۲۱۷.....	بند ۲. تقدم مصلحت عمومى بر حق فردى
۲۱۹.....	بند ۳. تقدم نظم عمومى بر حق فردى
۲۲۰.....	گفتار دوم: دولت حاکم بر حقوق
۲۲۲.....	بند ۱. رویکرد به انسان تکلیف محور
۲۲۴.....	بند ۲. امکان ظهور قرائت‌های تمامت خواهانه در حوزه عمومى
۲۳۰.....	گفتار سوم: عدم امکان مقاومت در برابر قوانین
۲۳۰.....	بند ۱. مبانی اطاعت از قدرت و قانون
۲۳۲.....	بند ۲. تقدس قانون
۲۳۴.....	بند ۳. انزام به قانون
۲۳۶.....	گفتار چهارم: اعتقاد به عصرى و مکانى بودن حقوق بشر
۲۳۶.....	بند ۱. تلقى از حقوق بشر در مکتب حقوق موضوعه
۲۳۸.....	۱. بازتاب حقوق بشر در زبان و عمل قانونگذار
۲۳۸.....	۲. حقوق بشر در نیروى نافع جمعى
۲۳۹.....	۳. حداقلی بودن دایره حق بشرى
۲۴۰.....	۴. عدم تعمیم مجمعه حقوق بشرى
۲۴۱.....	بند ۲. تأثیر رویکرد عصرى در مکتب حقوق موضوعه بر قانون
۲۴۲.....	۱. قانون سالارى (غلبه شدن کرایى)
۲۴۲.....	۲. عدم حق اعتراض به قانون
۲۴۵.....	نتیجه گیرى
۲۴۹.....	کتابنامه

پیشگفتار

بررسی رویکرد حقوق طبیعی و حقوق موضوعه و آثار آن بر ساختار قدرت و حقوق عمومی، دومین جلد از سری کتاب‌های دوره پیشرفته حقوق عمومی و درس «مکاتب فلسفی - فقهی» این رشته مهم است که اینک در معرض دید و داوری خوانندگان فرهیخته قرار گرفته است.

نخستین جلد بن‌ده به بررسی و تأمل در مبانی نظری روابط دولت و شهروند، تحت عنوان «کمال‌گرایی و بی‌کفایتی» و آثار آن بر ساختار قدرت و حقوق عمومی تعلق یافت که پیش از این به همت جناب آقای دکتر حسینی نیک، مدیر محترم انتشارات مجد و همکاران زحمت کش و خدوم ایشان چاپ شد و در اختیار علاقمندان قرار گرفت. این مباحث و مجلدات آتی، که بیان‌گر تلاش نویسندگان در بررسی و مطالعه مبانی نظری حقوق عمومی هستند، در عین حال که به سبک و سیاق مدرسی تألیف شده‌اند، می‌توانند منبعی برای مراجعه علاقمندان به این مباحث نیز باشد.

درباره رویکرد حقوق طبیعی و حقوق موضوعه، دیدات غنی در زبان فارسی و غیر آن وجود دارد و آنچه که این کار را از انواع مشابه آن متمایز می‌سازد، ارائه دسته‌بندی جدید مطالب همراه با همه جانبه نگری و سنگینی تحقیق بر آثار و رویکرد بر روابط دولت و شهروند، نظام حقوقی و نسبت جوامع با ارزش‌های حقوق بشری است که در نوع خود جدید می‌باشد.

در بررسی دو رویکرد حقوق طبیعی و حقوق موضوعه و آثار آن بر ساختار قدرت، بنیاد بحث بر سه محور اصلی می‌گردد: نخست، محور حق، به مثابه نقطه ثقل مباحث دیگر؛ دوم، محور حقوق طبیعی، همچون مکتبی کهن که تبار و دیرینه قابل ردیابی آن به یونان پیشا سقراطی باز می‌گردد و از دوره یونان باستان متأثر از آرای افلاطون و ارسطو تا سیطره اندیشه رومی و ظهور فلسفه مسیحیت و پس از آن دوره قرون وسطی و عصر جدید و دوران معاصر، بیش و کم حضور داشته و در مناسبات سیاسی - حقوقی مرسوم میان شهروندان و دولت و تعیین و تحدید چهارچوب‌ها و مرزهای قدرت عمومی و حق حاکمیت

مردم نقش آفرین بوده و سوم، محور حقوق موضوعه، به عنوان مکتبی که قدمت و پیشینه‌ای دراز دارد و آثار و نتایج ناشی از آن بر ساختار قدرت و حقوق عمومی به لحاظ تثبیت قدرت دولت و حاکمیت مسلط و ترسیم مبانی تکالیف شهروندان مبنی بر اطاعت از قدرت و قانون و توجیه آن، خود حدیثی مفصل و مثنوی هفتاد من کاغذ است.

باید اذعان داشت که افزون بر فصل سرآغاز کتاب که به «حق» به لحاظ معنایی، مفهومی و فلسفی می‌پردازد، در دو فصل دیگر، پس از شناسایی مفهومی هر مکتب، عمده بحث به بیان آرا و اقوال و نظریات موافقان و مخالفان آن دو مکتب و همچنین بیان استدلال‌ها و ادله طرفین و نهایتاً نتیجه‌گیری بی طرفانه از مواضع هر یک از مکاتب می‌گذرد. در این میان کوشش فراوان شده که دیدگاه‌های مطروحه مکاتب حقوق طبیعی و حقوق موضوعه به روش طرح مسئله، توضیح درخور و جامع پیرامون آن همراه با بیان فرضیه‌ها، تحلیل داده‌ها، شیوه علمی با ذکر مستندات کافی برای اثبات موضوع، پردازش و سامان‌دهی شوند.

نویسندگان بدون بررسی ارزشی نسبت به دو رویکرد یاد شده، صرفاً با نگاهی بی طرفانه به بررسی این دو ساختار آثار آن‌ها بر ساختار قدرت و حقوق عمومی پرداخته و با اذعان به بضاعت اندک علمی خود، دست یاری به سوی استادان و اربابان معرفت دراز کرده و از آنان برای تکمیل و غنا بخشیدن به بحث، انتظار نقد عالمانه دارند.

حسین رحمت الهی

احسان آقامحمدآقایی